

Ks. Józef Kozyra
Uniwersytet Śląski
Wydział Teologiczny

JEZUS CHRYSSTUS – PIERWORODNY W HISTORII DZIECIŃSTWA WEDŁUG ŁUKASZA

Z wielką radością podejmuję temat artykułu do Księgi Pamiątkowej dedykowanej ks. prof. Józefowi Krętoszowi. Temat: *Jezus Chrystus – Pierworodny w historii dzieciństwa według Łukasza* nawiązuje do zagadnień związanych z problematyką historyczną i pastoralną podejmowanych przez Jubilatą. Z ks. prof. Józefem Krętoszem spotykam się od czasu studiów w WSSD w Krakowie, czyli od 1967 roku. Na samym początku mieszkaliśmy z nim w jednym pokoju. A później był wspólny czas studiów na KUL i praca w Katowicach związana z kształceniem nowych adeptów teologii na różnych etapach edukacji. Dlatego chętnie podjąłem temat historyczny, chociaż należący do teologii.

W Ewangelii przeplata się historia z teologią, a ściślej mówiąc, historia jest tam na służbie teologii. Stąd też często zamiast o historii dzieciństwa Jezusa mówi się o Ewangelii dzieciństwa ujętej według teologicznych założeń redakcyjnych Mt czy Łk¹.

W historii dzieciństwa Jezusa w Ewangelii według Łukasza ważną rolę odgrywa tytuł *Prótokos* – Pierworodny. Zwraca on bowiem uwagę, kim był Jezus już od dzieciństwa, jakie było Jego miejsce w historii zbawienia, jaki był jego stosunek do Boga i względem ludzi. Szczególnego znaczenia nabiera ten tytuł chrystologiczny

¹ Por. J. Kudasiewicz, *Ewangelie dzieciństwa Jezusa – historia czy legenda?*, w: *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, Warszawa 1986, s. 94–104; H. Langkammer, *Ewangelie dzieciństwa Jezusa*, w: *Wprowadzenie do ksiąg NT*, Wrocław 1982, s. 178–183; J. Kozyra, *Historia – Ewangelia dzieciństwa Jezusa*, w: *Geneza Ewangelii*, Katowice 2005, s. 54 n.

w kontekście założeń redakcyjnych Ewangelii Łukasza: Jezus, uniżony Zbawiciel wszystkich ludzi, poddany był zawsze woli Boga Ojca.

Łukasz ukazał Jezusa jako Pierworodnego w dwóch perykopach obejmujących Ewangelię dzieciństwa, mianowicie: narodzenie w Betlejem (2,1-7) i ofiarowanie (przedstawienie) w świątyni w Jerozolimie (2,22-24). Te szczegóły również podkreślają, w jaki sposób w Ewangelii dzieciństwa wydarzenia historyczne wyjaśniają teologię zbawienia.

W omawianym temacie najpierw zaprezentujemy, jak w Ewangelii dzieciństwa według Łukasza wydarzenia historyczne zostały podporządkowana teologii. Następnie zajmiemy się miejscem narracji o narodzeniu i ofiarowaniu Jezusa jako Pierworodnego w strukturze Ewangelii dzieciństwa według Łukasza. W końcu omówimy rolę tytułu chrystologicznego *Prōtotokos* (Pierworodny) w Ewangelii dzieciństwa według Łukasza. Ukażemy też ten tytuł w perspektywie tradycji apostołskiej NT.

HISTORIA PODPORZĄDKOWANA TEOLOGII W EWANGELII DZIECIŃSTWA WEDŁUG ŁUKASZA

Historię dzieciństwa Jezusa znajdujemy tylko w dwóch Ewangeliach synoptycznych: w Mt 1–2 oraz Łk 1–2. Obydwie narracje nie są ani kroniką, ani legendą, ani nawet opracowaniem teologicznym historii dzieciństwa Jezusa, lecz świadectwem wiary pierwotnego Kościoła, dobrą nowiną o Jezusie, Ewangelią, w której historia i teologia stają się wyznaniem wiary i kerygmatem zbawienia².

Ewangelia dzieciństwa Jezusa w Łk 1–2 opiera się na podstawach historycznych, dotyczących najpierw dziejów dzieciństwa Jana Chrzciciela, a więc jego starszych wiekiem rodziców z rodu kapłańskiego, żyjących w czasach króla Heroda I, którym urodził się syn obietnicy. Faktografia historyczna dotycząca dzieciństwa Jezusa obejmuje zaś dziewicze poczęcie Jezusa w Nazarecie za sprawą Ducha Świętego przez Maryję poślubioną Józefowi, narodzenie w Betlejem w czasie spisu ludności, obrzezanie z nadaniem imienia, ofiarowanie w świątyni i pielgrzymki do Jerozolimy według zwyczaju stosowania się do Prawa Bożego. Jezus nie był więc naturalnym synem Józefa, lecz prawdziwym Synem Bożym, którego poczęła i zrodziła Maryja dziewica.

Ewangelia dzieciństwa Jezusa według Łukasza jest również radosnym orędziem zbawczym. Fakty historyczne zostały ukazane w świetle typologii i teologii ST. Szczegóły podporządkowano założeniom redakcyjnym ewangelisty. Łukasz podkreśla, że historia zbawienia rozpoczęta w ST znalazła swoje eschatologiczne dopełnienie. Służą temu paralelne opisy dzieciństwa Jana Chrzciciela i Jezusa. Jan Chrzciciel jest ostatnim reprezentantem ST, a Jezus – pierwszym związanym z nową ekonomią zbawienia. W Annie – matce Samuela (por. 1 Sm 1–2) i w Córce

² Por. J. Kozyra, *Historia...*, s. 54.

Syjonu (por. So 3,14) znajdujemy wzorce typologiczne dla Maryi oraz Elżbiety. Aniołowie w literaturze judaistycznej wskazują na szczególną opiekę Boga nad narodem wybranym. W Ewangelii dzieciństwa według Łukasza aniołowie ukazują nadejście czasów eschatologicznych, kiedy ostatecznie wchodzi na arenę Pan nadziejów Jezus Chrystus – Zbawiciel (por. Łk 2,11)³.

Spis ludności

Historię podporządkowaną teologii w Ewangelii dzieciństwa według Łukasza wyraźnie zauważamy we wzmiance o spisie ludności. Wynika to między innymi z trudności w ustaleniu daty spisu rozporządzonego przez cesarza Oktawiana Augusta i realizowanego przez Kwiryniusza – jak czytamy w Łk 2,1-2. Cesarz Oktawian August panował w latach od 30 przed Chr. do 14 po Chr.

Z danych historycznych (*Monumentum Ancyranum* 2,8) wynika, że cesarz Oktawian August przeprowadzał trzykrotnie spis mieszkańców Imperium Romanum: w latach 28 i 8 przed Chr. oraz 14 po Chr. W Łk 2,1 czytamy, że *cesarz August wydał rozporządzenie, żeby przeprowadzić spis ludności całego świata (oikoumenē)*. W Łk 2,2 ewangelista podaje nowe, dodatkowe informacje dotyczące spisu za rządów Kwiryniusza: *Pierwszy ten spis odbył się, kiedy rządcą Syrii był Kwiryniusz*. W Palestynie, być może, podobnie jak w Egipcie dokonywano spisów co 14 lat. Pierwszy więc spis, jaki odbył się w Palestynie za panowania Heroda I, a powiązany z Kwiryniuszem, odbył się w 9/10 roku przed Chr. Drugi spis ludności sporządzony przez Kwiryniusza w Palestynie odbył się w 6 roku po Chr. (por. Dz 5,37; J. Flawiusz, *Antiquitates* 17,13,5; 18,1,1).

Publius Sulpicius Quirinius był w roku 12 prz. Chr. konsulem w Rzymie. Nie wiadomo dokładnie, co się później z nim działo. Według danych z „napisu w Tivoli” (obecnie w Muzeum Laterańskim w Rzymie) Kwiryniusz był dwukrotnie legatem w Syrii: około roku 12 przed Chr. i w 6 roku po Chr. Również „napis z Antiochii” (Pizydyjskiej) donosi, że Kwiryniusz był legatem w Syrii w roku 12 przed Chr. po raz pierwszy. Wtedy prowadził walki w Cylicji i przeprowadził spis ludności, który Tertulian przypisuje następcy Kwiryniusza – Gajusowi Senciusowi Saturninusowi (Tertulian, *Adversus Marcionem* 4,19). Spis ten był przeprowadzony w 9/10 roku prz. Chr. Wypełnienie jednak cesarskich rozkazów ulegało często opóźnieniu, z różnych względów. Spis Kwiryniusza mógł więc być przeprowadzony w czasie narodzin Jezusa⁴.

Na historyczny i teologiczny kontekst opowiadania o narodzeniu Jezusa w Ewangelii Łukasza zwraca uwagę również Joseph Ratzinger – Benedykt XVI⁵.

³ Por. tamże, s. 55.

⁴ Por. F. Gryglewicz, *Studia o Jezusie Chrystusie*, w: *Studia Biblijne*, Lublin 1959, s. 85; tenże, *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Poznań 1975, s. 102 n. (PŚNT).

⁵ Por. *Jezus z Nazaretu – dzieciństwo*, tłum. polskie W. Szymona, Kraków 2012, s. 83–92.

Spis ludności mający na celu ustalenie pobierania podatków stał się powodem podróży Józefa z brzemenną małżonką Maryją z Nazaretu do Betlejem. Narodzenie Jezusa w tych okolicznościach dokonało się zdaniem Łukasza w kontekście wielkiej historii powszechnej. Jezus urodził się jako obiecany Mesjasz w Betlejem – mieście rodzinnym Dawida. Historia świata odgrywa tu wielką rolę. Łukasz podkreśla, że spis objął cały świat (*oikoumenē*). Uniwersalny Pośrednik zbawienia rodzi się w chwili, gdy wykonywane jest polecenie ziemskiego władcy świata – cesarza Augusta, chociaż cesarz nie zdaje sobie z tego sprawy, bo nic o tym nie wie. Cesarz Oktawian August postrzegał siebie jako narodzony z boga dawca powszechnego szczęścia i zbawienia. W osobie cesarza widziano nie tylko władcę, ale postać religijną, boską (inskrypcja z Priene). Senat rzymski w 27 roku przed Chr. nadał Oktavianowi tytuł „Augustus” (po grecku – *Sebastos*) – godny uwielbienia, boski. Według inskrypcji z Priene nazywano go również *Sōtēr* – Zbawiciel. Tytuł ten przyznawano Zeusowi, a w ST jedynie Bogu – Jahwe.

Cesarz Oktawian August *Sōtēr* dokonał przełomu w świecie i zapoczątkował nowe czasy, jak to podkreślali jemu współcześni (Wergiliusz, 4 ekloga). On przyniósł światu pokój (*Pax romana*). Misję niesienia pokoju na cały świat przez Zbawiciela – cesarza Augusta ukazuje monument rzymski: Ara Pacis Augustae. Kuliste zaznaczenie panowania nad światem podkreśla czas powszechnego pokoju zapewniającego ludziom szczęście. Cesarz August, który sam podkreślał swoje powszechne panowanie (*Monumentum Ancyranum*) przez Łukasza wpleciony został w historię zbawienia dokonanego przez Jezusa. I dlatego ewangelista podkreśla, że spis ludności zarządzony przez Augusta objął wszystkich mieszkańców cesarstwa, bo w związku z tym wydarzeniem narodził się Jezus w Betlejem – Zbawiciel wszystkich ludzi.

Wielkość historycznego kontekstu narodzenia Jezusa w Betlejem podkreśla wskazanie na cesarza Augusta i na cały świat (*oikoumenē*) obejmujący spis ludności. Łukasz w ten sposób podał historyczny i teologiczny wymiar wydarzeń związanych z narodzeniem Jezusa. Jezus urodził się w konkretnym czasie historycznym, znanym wszystkim dzięki powszechnemu władcy świata, Augustowi, który zarządził spis wszystkich ludzi. To wydarzenie też jest sprecyzowane przez wzmianki szczegółowe o Kwiryniuszu przeprowadzającym spisy (pierwszy – 9/10 rok przed Chr. i drugi – 6 rok po Chr.).

Dekret Augusta dotyczący spisu ludności w związku z kwestiami podatkowymi i dotyczący wszystkich mieszkańców świata (*oikoumenē*) rządzonego przez cesarza, zaprowadził Józefa i jego małżonkę Maryję do Betlejem. Tam wypełniła się akurat wtedy obietnica proroka o narodzeniu Mesjasza (por. Mi 5,1-3). Cesarz, nie zdając sobie z tego sprawy przyczynił się do spełnienia obietnicy. Historia cesarstwa i historia zbawienia, jaką związał Bóg z Izraelem, przenikają się wzajemnie. Ograniczona dotąd historia wybrania przez Boga tylko Izraela poszerza

się, wchodzi w szeroki świat i w historię powszechną. Bóg jako przewodnik Izraela i wszystkich narodów ukazany jest jako przewodnik całej historii⁶.

Bez uwzględnienia teologicznego znaczenia okoliczności związanych z narodzeniem Jezusa w Betlejem trudno zrozumieć podaną przez Łukasza faktografię. Wysuwa się bowiem szereg zastrzeżeń natury historycznej. Spisy ludności w Imperium miały bowiem zasięg lokalny lub obejmowały prowincję. Do miejsca pochodzenia należało udać się w związku ze spisem, jeżeli ktoś miał tam posiadłość ziemską, a o takiej w przypadku Józefa nie wiemy. Król Herod I był suwerennym władcą w Palestynie (w Judei) w czasie narodzin Jezusa, jest więc mało zrozumiałe, dlaczego Łukasz wymienia zarządcę Syrii – Kwiryniusza i trudne do zidentyfikowania przeprowadzone przez niego dwa spisy ludności. Być może pochodzenie Kwiryniusza z Antiochii nad Orontesem w Syrii, co było dobrze znane zarówno autorowi Ewangelii, jak jej adresatom, stało się powodem zwrócenia na niego szczególnej uwagi, jako na postać historyczną. Celem bowiem narracji o narodzeniu Jezusa jest ukazanie teologicznego znaczenia wydarzeń, zaś poszczególne elementy szczegółowe zawierają głęboką symbolikę⁷. Narodzenie Jezusa w Betlejem w związku ze spisem ludności pokazuje, kto jest prawdziwym Panem historii. Nie jest nim cesarz August, sprawujący rządy w Imperium Rzymskim, ale Bóg. On dzierży losy całego świata. Panuje nad Augustem i jego namiestnikiem (Kwiryniuszem). On posługuje się decyzjami cesarza, aby wypełnić swoją, Bożą wolę, do której należy zapowiedziane przed wiekami narodzenie się Jego Pomazańca w Betlejem (por. Mi 5,1-3). „Koniecznym było, aby również Chrystus został zapisany jako mieszkaniec świata. Zapisany bowiem ze wszystkimi, uświęcił wszystkich, a wpisany do rejestru światowego udzielił światu łączności z sobą” (Orygenes, *Hom. ad Luc.* 11,6)⁸.

Miejsce urodzenia Jezusa

W historiozbawczym ujęciu opowiadania Łukasza o narodzeniu Jezusa miasto Dawidowe – Betlejem ukazano jako zapowiadane i faktyczne miejsce urodzenia Zbawiciela świata. Łukasz nadał też opisowi znaczenie powszechne, włączając narodziny Jezusa w spis Imperium Romanum jako ówczesnego świata politycznego i geograficznego⁹.

Faktografię dotyczącą narodzenia Jezusa w Betlejem stanowi złób, w którym Maryja złożyła nowo narodzonego Syna (por. Łk 2,7). Nie było to normalne miejsce zamieszkania w przydrożnym domu (*katalymatos*), do którego nie przyjęto

⁶ Por. tamże, s. 90 n.

⁷ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza. Rozdziały 1–11. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, cz. I, Częstochowa 2011, s. 160–162 (NKBNT).

⁸ Tamże, s. 165.

⁹ Por. H. Langkammer, *Ewangelia według św. Łukasza. Tłumaczenie, wstęp i komentarz*, Lublin 2005, s. 81 (BL).

ubogich podróżnych Maryi i Józefa. Żłób wskazuje na oborę znajdującą się we wnętrzu skalnej, w kamiennej jaskini, jakich wiele w okolicach Betlejem. Można się było w niej zatrzymać na nocleg. W takich grotach skalnych chowali się też miejscowi pasterze wraz z trzodą owiec i kóz. Wczesnochrześcijańska tradycja lokalizuje miejsce narodzenia Jezusa w grocie skalnej na peryferiach Betlejem (por. Justyn, *Dialogus cum Tryphone* 17; ProtEv 17 n.; Orygenes, *Contra Celsum* 151). Miejsce narodzenia Jezusa, którym była stajnia ze żłobem, chrześcijanie otaczali czcią od początku. Dlatego zostało ono zabezpieczone już w II wieku po Chr. przez pogańskich Rzymian, którzy dla zatarcia śladów chrześcijańskich wzniesli świątynię dla bożka Tammuza-Adonisa (por. Hieronim, *Epist.* 58; Paulin z Noli, *Epist.* 31,3; Cyryl Jerozol., *Katech.* 12,20)¹⁰.

Fakt ten potwierdza starożytny charakter tego miejsca kultu chrześcijańskiego, dowodząc, iż Rzymianie przywiązywali do niego wielką wagę. Do tej całkowicie wiarygodnej starożytnej tradycji betlejemskiej związanej z miejscem narodzenia Jezusa nawiązuje zbudowane już w IV wieku sanktuarium – Bazylika Bożego Narodzenia¹¹.

W roku 326 z fundacji cesarza Konstantyna i jego matki – św. Heleny, pielgrzymującej do Miejsc Świętych, wzniesiono nad grotą, w której do kamiennego żłobu Maryja złożyła Jezusa, monumentalną, bo pięcionawową bazylikę. Jej układ znany dzięki odkryciom archeologicznym dokonany w 1934 roku pod posadzką obecnego kościoła. Po zniszczeniach spowodowanych przez pożar w 529 roku bazylikę odbudowano za cesarza Justyniana (540 rok). Nad grotą narodzenia Jezusa wzniesiono szeroki transept z trzema absydami, i w takim stanie świątynia ta przetrwała do dziś. Miejsce narodzenia Jezusa zaznaczono w grocie gwiazdą z łacińską inskrypcją: „Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est” znajdującą się pod centralnym ołtarzem tego sanktuarium. Miejsce żłóbka Jezusa znajduje się w niszy skalnej groty, przy południowej ścianie. Tutaj jako pierwsi oddali nowo narodzonemu Bogu-Człowiekowi hołd Maryja i Józef oraz pasterze wezwani głosem aniołów z pobliskich pastwisk. Jako ubodzy duchem byli oni w noc Bożego Narodzenia szczególnie umiłowani przez Boga i uprzywilejowani spośród wszystkich ludzi¹².

Teologiczny wymiar tych szczegółów związanych z narodzeniem Jezusa w Betlejem, które podkreśla Łukasz w narracji o Bożym Narodzeniu, jest bardzo wymowny. Fakt, iż nie znalazło się normalne miejsce dla zamieszkania podróżnych Maryi i Józefa w Betlejem i urodzenie Jezusa w stajni wiąże się z podkreśleniem uniżenia i ubóstwa Jezusa oraz odrzucenia Go przez świat (por. Flp 2,6-8; 2 Kor 8,9). Jan Ewangelista napisał: „Przyszedł do swojej własności, a swoi Go nie przyjęli” (J 1,11). Zbawiciel świata, w swoim świecie nie znajduje miejsca. Powie:

¹⁰ Por. tamże, s. 83.

¹¹ Por. J. Ratzinger – Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu...*, s. 94.

¹² Por. D. Baldi, *W Ojczyźnie Chrystusa. Przewodnik po Ziemi Świętej*, tłum. polskie A. Kowalski, Kraków–Asyż 1993, s. 163, 167.

„Lisy mają nory, i ptaki gniazda, a Syn Człowieczy nie ma miejsca, gdzie by mógł położyć głowę (Mt 8,20)¹³.

Żłób jest miejscem, gdzie zazwyczaj zwierzęta znajdują pokarm. Jezus położony w żłobie nazwie siebie samego chlebem danym z nieba, zapewniającym człowiekowi życie wieczne (por. J 6,33.35). Dlatego żłób betlejemski wskazuje na Stół Pański, do którego jesteśmy zaproszeni, aby się karmić chlebem życia. W ubóstwie narodzenia Jezusa jest coś wielkiego, w czym w sposób tajemniczy dokonuje się zbawienie ludzi (Augustyn)¹⁴.

Żłób w betlejemskiej stajni, w którym Maryja położyła Jezusa, stał się dla pasterzy znakiem rozpoznawczym. W Nim mieli spotkać Mesjasza i swojego Zbawiciela (por. Łk 2,11-12). Niegdyś Dawid, pasterz betlejemskich owiec, syn Jessego Betlejemity, został przez Samuela na rozkaz Boży namaszczonej na króla Izraela (por. 1 Sm 16,1-13; 2 Sm 5,2). Prorok Micheasz zapowiada, że z Betlejem wyjdzie Ten, który będzie paść lud izraelski (por. Mi 5,1-3). Jezus – nowy Dawid rodzi się w Betlejem między pasterzami. On jest nazwany Wielkim Pasterzem owiec i Arcypasterzem naszym (por. 1 P 2,25; 5,4; Hbr 13,20)¹⁵.

Tożsamość żydowska Jezusa

Wspomniane przez Łukasza takie wydarzenia, jak: obrzezanie z nadaniem imienia (por. 2,21), ofiarowanie w świątyni (por. 2,22-24) i pielgrzymka do Jerozolimy (por. 2,41-42) ukazują stosowanie się Jezusa do zwyczaju wypełniania Prawa Bożego. Obrzędy te związane są z życiem religijnym Jezusa i ukazują Jego tożsamość żydowską. Łukasz przedstawia te realia życia społeczno-religijnego w dzieciństwie Jezusa również w aspekcie historiozbowym.

Obrzezanie z nadaniem imienia

Ewangelista Łukasz w 2,21 relacjonuje dwa połączone wydarzenia dotyczące nowo narodzonego Jezusa: obrzezanie i nadanie Mu imienia. Obrzezanie jest zabiegiem chirurgicznym, polegającym na obcięciu napletka. Znało się je już 2900 lat przed Chr. w Egipcie. Obrzezanie stosowały również ludy Afryki i Australii oraz Arabowie. W Izraelu obrzezanie ma znaczenie religijne i określa przynależność do narodu wybranego przez Boga, który zawarł z nim przymierze (por. Rdz 17,10-14). Stosownie do przepisów Prawa, obrzezaniu należało poddać chłopca w ósmym dniu po jego narodzeniu (por. Rdz 17,12; Kpł 12,3). Prawo o obrzezaniu miało dla Izraelitów tak wielkie znaczenie, że zaczęto dzielić wszystkich ludzi na dwie kategorie: obrzezanych i nieobrzezanych, których traktowano jako obcych i wrogich (por. 2 Sm 1,20). Obrzezanie było wyrazem związku, jaki powstawał

¹³ Zob. J. Ratzinger – Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu...*, s. 93.

¹⁴ Por. tamże, s. 95.

¹⁵ Por. tamże, s. 100 n.

przez ten akt między człowiekiem i Bogiem. Już u innych starożytnych narodów miało ono związek z małżeństwem. Przez zabieg obrzezania stwierdzano, że chłopak jest zdolny do małżeństwa. Ta idea małżeństwa związana z obrzezaniem widoczna jest w przedstawianiu związku łączności Boga z narodem wybranym (por. prorocy Oz, Jr, Iz) i Jezusa z Kościołem (por. Paweł – 2 Kor 11,2; Ef 5,21-32)¹⁶.

Łukasz łączy fakt obrzezania Jezusa jako podstawowego wymogu religijnego dla Żydów, z nadaniem imienia, które już zapowiedział Anioł Pański (por. Łk 1,31; Mt 1,21). Nie wiadomo dokładnie, od kiedy Izraelici łączyli obrzezanie z nadaniem imienia nowo narodzonemu chłopcu. Na pewno ta praktyka jest już w czasach NT (np. obrzezanie i nadanie imienia Janowi Chrzcicielowi – por. Łk 1,59; czy Pawłowi [Szawłowi]¹⁷ – por. Flp 3,5)¹⁸. Imię oznaczało zaznaczenie zadania, jakie dana osoba miała spełnić. Dlatego spotykamy się w Biblii z praktyką zmiany imienia, np. Abram – Abraham. Jakub – Izrael, Szymon – Piotr (Kefas), Szaweł – Paweł (por. Dz 13,9). Akt nadawania imienia zawiera myśl o wyznaczaniu drogi życiowej danego człowieka i definiowaniu roli, jaką ma spełniać. Wielką wagę przypisywano tym imionom, które zostały wskazane wprost przez Boga i zawierały Jego Imię (Jahwe lub El[ohim])). Imiona te zapowiadały i zawierały w sobie program działania. Takie imię nosi Jezus (Jeszua lub Jehoszua), obwieszczając, że Bóg jest zbawieniem lub Zbawicielem¹⁹.

Imię dziecku nadawał ojciec albo matka. Z obydwojma zwyczajami spotykamy się w praktykach biblijnych. Przykłady, kiedy imię nadawał ojciec, znajdujemy w Rdz 16,15; 17,19; 35,18; Wj 2,22; Mt 1,21; Łk 1,63. O nadawaniu imienia przez matkę czytamy w Rdz 29,31; 30,24; 35,18; 1 Sm 1,20; Łk 1,31.60. Nadanie imienia Jezusowi w obydwoj ewangelijnych relacjach (Mt 1,21; Łk 1,31; 2,21) podkreśla inicjatywę Boga, który za pośrednictwem Anioła Pańskiego raz nakazuje to zadanie Józefowi (Mt), a raz Maryi (Łk), zapowiadając Jego misję zbawczą.

Ewangelista Łukasz w 2,21 podkreśla, że obrzezanie Jezusa ósmego dnia po narodzeniu i nadanie Mu imienia wybranego przez Boga było zgodne z Prawem Izraela. Przez obrzezanie Jezus został prawnie przyjęty do wspólnoty ludu obietnic danych Abrahamowi i prawnie zaczął należeć do ludu wybranego (por. Rz 9,4 n.). W Ga 4,4 n. zaś apostoł Paweł pisze: *Kiedy nadeszła pełnia czasu, Bóg posłał swego Syna, narodzonego z niewiasty, narodzonego pod Prawem, aby wykupił tych, co podlegali Prawu, abyśmy mogli zostać usynowieni*. Przez obrzezanie Jezusa i nadanie Mu imienia oznaczającego „Bóg zbawia” otwarta została perspektywa spełnienia obietnic związanych z istotą przymierza z Bogiem²⁰.

¹⁶ Zob. J. Łach, *Dziecię się nam narodziło. W kręgu teologii Ewangelii dzieciństwa Jezusa*, Częstochowa 2001, s. 165 n.

¹⁷ Paweł – Saulos pochodził z rodu Beniamina, tak jak pierwszy król Izraela – Saul i otrzymał przy obrzezaniu takie samo imię.

¹⁸ Por. J. Łach, *Dziecię się nam narodziło...*, s. 166 n.

¹⁹ Por. tamże, s. 167.

²⁰ Por. J. Ratzinger – Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu...*, s. 109.

Ofiarowanie (prezentacja) w świątyni

Przedstawienie Jezusa Bogu Ojcu w świątyni jerozolimskiej i złożenie ofiary za pierworodnego syna było, jak podkreśla ewangelista Łukasz, wypełnieniem Prawa Pańskiego (por. 2,22-24). Prawo Mojżeszowe jednak nie wymagało, aby wykupienia pierworodnego syna konieczniej dokonać w świątyni. Według tradycji rabinistycznej wykupienia powinien dokonać ojciec, składając kapłanowi opłatę pięciu syklów srebra w miejscu zamieszkania lub gdzie indziej, również poza Jerozolimą. Oczyszczenie, o którym pisze Łukasz w 2,22, łącząc ten obrzęd z ofiarowaniem Jezusa, miało być dokonane po upływie trzydziestu dni od narodzin syna i dotyczyło tylko matki, a nie obojga rodziców. Zgodnie z przepisami Prawa podanymi w Kpł 12,4-8 matka po urodzeniu syna powinna złożyć w świątyni ofiarę całopalną z jednorocznego baranka oraz ofiarę prześlągalną z młodego gołębia lub synogarlicy. Rodzice ubodzy mieli obowiązek ofiarowania przynajmniej dwu synogarlic lub pary młodych gołębi²¹.

Przepisy prawne o poświęceniu Panu pierworodnych znajdujemy w Wj 13,2.12-15; 34,19-20; Lb 18,15. Przez Mojżesza Bóg objawił, że każdy pierwszy owoc polny oraz pierwsze urodzone zwierzęta i pierworodni synowie, którzy są własnością Boga, mają Mu być złożeni w ofierze. Ponieważ jednak zakazał składania ofiar z ludzi, dlatego ustanowił obowiązek wykupu pierworodnego syna ofiarą ze zwierząt. Łukasz modyfikuje przepis Wj 13,2 (*Poświęćcie Mi wszystko pierworodne*) pisząc: *Każdy pierworodny syn będzie poświęcony Panu* (dosł.: „Każdy pierworodny syn będzie nazwany świętym dla Pana”). Już anioł przy zwiastowaniu Maryi nazwał Jezusa Świętym Synem Bożym (por. Łk 1,35). W tym kontekście ofiara, jaką składają Maryja i Józef jako ofiarę na oczyszczenie matki po porodzie pierworodnego syna, jest zarazem ofiarą nazarejczyka. Ten bowiem jest poświęcony Bogu i po zaciągnięciu nieczystości rytualnej (kontakt ze światem) ma obowiązek złożyć ofiarę z dwóch synogarlic lub pary młodych gołębi, aby dokonać prześlągalania i odzyskać stan czystości kultycznej i nadal służyć Panu (por. Lb 6,10-12). Ofiarowanie Jezusa w świątyni i przedstawienie Go Panu na służbę nawiązuje do postępowania Anny z synem – Samuelem, którego pozostawiła jako nazarejczyka na służbę Panu w sanktuarium w Szilo (por. 1 Sm 19-28)²².

Maryja złożyła ofiarę ubogich (por. Łk 2,24). Ewangelista podkreśla w ten sposób, że rodzina Jezusa należy do ubogich Izraela. Wśród nich bowiem mogła wypełnić się obietnica zbawienia, ponieważ byli oni podlegli Prawu²³.

Jezus przyniesiony do świątyni, do domu Boga, jest prawnie uznany za świętego. Jego świętość jednak jest inna niż świętość świątyni lub osób albo rzeczy poświęconych Bogu. Jezus bowiem jest Synem Bożym. Łukasz, podając teksty

²¹ Zob. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 178 n.; J. Łach, *Dziecię się nam narodziło...*, s. 168 n.

²² Tamże, s. 180.

²³ Por. J. Ratzinger – Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu...*, s. 110 n.

ST w Ewangelii dzieciństwa odnoszące się do rytu oczyszczenia i ofiarowania oraz poświęcenia Bogu, pokazuje, że prawdziwą świętością jest Jezus, Syn Boży, a nie świątynia, będąca jedynie miejscem obecności Boga. Jezus przedstawiony Bogu, postawiony przed Panem jest już na zawsze własnością Pana. Przez całe życie będzie służył Panu, a Jego służba ma wymiar zbawczy²⁴.

Pielgrzymka do Jerozolimy.

Innym aktem związanym z życiem religijnym Jezusa i ukazującym Jego tożsamość żydowską jest pielgrzymowanie do jerozolimskiej świątyni. Akt ten ma wyjątkowy charakter historyczny, bo autor Ewangelii wyraźnie podkreśla, że wynika on z nakazu Prawa zobowiązującego Żydów do pielgrzymowania do świątyni jerozolimskiej na Święto Paschy (por. Łk 2, 41-42; Wj 23,14-17; 34,23; Pwt 16,1-17). Każdy Izraelita miał obowiązek ponadto pielgrzymować do świątyni na Święto Pięćdziesiątnicy (Tygodni) oraz na Święto Namiotów. Prawo nakazywało pielgrzymowanie tylko mężczyznom (por. Pwt 16,16), ale często czyniły to całe rodziny. Żydzi mieszkający daleko od Jerozolimy udawali się tam głównie na Święto Paschy. Według tradycji rabinackiej do corocznej pielgrzymki zobowiązani byli chłopcy po ukończeniu trzynastego roku życia. Jednak już od dwunastego roku życia chłopiec wchodził w wiek męski, dojrzały i odtąd był zobowiązany do przestrzegania wszystkich przepisów Prawa. Pobożni rodzice, przyzwyczajając syna od młodości do przestrzegania w pełni Prawa Mojżeszowego, zabierali go już w wieku 12 lat na pielgrzymkę do Jerozolimy. Uczestnictwo Maryi i Józefa z dwunastoletnim Jezusem w pielgrzymce na Święto Paschy jest wyrazem ich gorliwości religijnej i miłości do świątyni²⁵.

Konieczność przychodzenia trzy razy w roku do jerozolimskiej świątyni uświadamiała Żydom, że Izrael jest ciągle pielgrzymującym ludem Bożym. Stale są oni w drodze do Boga i swą tożsamość odnawiają przez spotkania z Bogiem w świątyni. Dwunastoletni Jezus ze swoimi rodzicami Maryją i Józefem należą do wierzącej wspólnoty, która ciągle wędruje do świątyni i do Boga²⁶.

Pielgrzymowanie dwunastoletniego Jezusa do świątyni poza aspektem historycznym ma też znaczenie teologiczne. Łukasz bowiem podkreśla, że było to podporządkowanie się Prawu Bożemu. Młody jeszcze, bo dwunastoletni Jezus oraz jego rodzice, jako pobożni Żydzi wiernie wypełniający Prawo, spieszą jak co roku zwyczajem świątecznym, do świątyni na Święto Paschy (Łk 2,41-42).

Dwunastoletni Jezus w czasie pielgrzymki do Jerozolimy nauczał uczonych w świątyni. Nauczyciele żydowscy słuchali Go i podziwiali Jego odpowiedzi i bystrość umysłu (por. Łk 2,47). Łukasz zaznaczył w ten sposób wielką mądrość

²⁴ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 181.

²⁵ Por. tamże, s. 198 n.

²⁶ Zob. J. Ratzinger – Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu...*, s. 163.

Jezusa, która znajduje uzasadnienie w Boskiej mądrości (por. Łk 2,40.52; 11,31; 21,15)²⁷.

Jezus zaś, pozostając w świątyni bez wiedzy rodziców, tłumaczy im później, że koniecznie musi być w tym, co należy do Jego Ojca, w sprawach Boga Ojca (por. Łk 2,43.49). Jezus wyjaśnia Maryi i Józefowi, że jest tam, gdzie jest Jego Ojciec, w Jego domu, i że Bóg jest Jego Ojcem. Jako Syn Boży deklaruje: Jestem u Ojca. Jezus musi być u Ojca i wypełniać Jego wolę, aby dokonać zbawienia ludzi. Jezus jest posłusznym Bogu Ojcu, czego jeszcze nie rozumieli nawet Jego ziemscy rodzice (por. Łk 2,48.50)²⁸.

MIEJSCE NARRACJI O NARODZENIU W BETLEJEM I PRZEDSTAWIENIU W ŚWIĄTYNI (OFIAROWANIU) JEZUSA JAKO PIERWORODNEGO W STRUKTURZE EWANGELII DZIECIŃSTWA WEDŁUG ŁUKASZA

Struktura literacka Ewangelii dzieciństwa według Łukasza

W strukturze narracji przedstawiającej historię i Ewangelię dzieciństwa Jezusa według Łk 1–2 egzegeci podkreślają przede wszystkim układ symetryczny i równoległy wydarzeń dotyczących dzieciństwa Jana Chrzciciela i Jezusa²⁹.

Paralelnie przedstawiono sceny zwiastowania narodzenia Jana Chrzciciela i Jezusa (por. 1,5-25 i 1,26-38). Uzupełnieniem jest relacja o nawiedzeniu Elżbiety przez Maryję i Jej pieśń (por. 1,39-56). Kolejną parę symetryczną stanowi opowieść o narodzeniu Jana i pieśń Zachariasza (por. 1,57-80) oraz narracja o narodzeniu Jezusa i pieśń aniołów (por. 2,1-21). W tym bloku narracyjnym równolegle mówi się też o obrzezaniu i nadaniu imienia Janowi i Jezusowi (por. 1,59-63 oraz 2,21). Innym elementem symetrycznym są również summaria o wzrastaniu cielesnym i duchowym Jana (por. 1,80) i Jezusa (aż podwójnie: por. 2,40.52).

Taki sposób przedstawienia wydarzeń ma pokazać, że między Janem Chrzcicielem i Jezusem istnieje ścisły związek. Łukasz najpierw przedstawia wydarzenia z dzieciństwa Jana, bo do istoty jego posłannictwa należy iść przed Jezusem i Go zapowiadać oraz torować Mu drogę (por. Łk 1,17; 3,4). Jednak ten paralelizm podkreśla też różnice między nimi. Jan jest nazwany Prorokiem Najwyższego (por. 1,76) a Jezus – Synem Najwyższego (por. 1,32) oraz Zbawicielem, Mesjaszem i Panem (por. 2,11). W równoległych summariach zaś podkreśla się wyjątkową

²⁷ Por. J. Łach, *Dziecię się nam narodziło...*, s. 181.

²⁸ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 204; J. Ratzinger – Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu...*, s. 162, 165 n.; F. Gryglewicz, *Ewangelia...*, s. 114.

²⁹ Por. H. Langkammer, *Ewangelie dzieciństwa...*, s. 181 n.; tenże, *Ewangelia według...*, s. 41 n.; J. Łach, *Dziecię się nam narodziło...*, s. 85–89; J. Kudasiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza*, w: *Wstęp do NT*, red. F. Gryglewicz, Poznań 1969, s. 240 n.; R. Laurentin, *Structure et théologie de Luc I–II*, Paris 1957, s. 26–33; F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 86–89; R. Bartnicki, *Przesłanie Ewangelii*, Warszawa 1996, s. 32 n.

mądrość Jezusa, Jego Synostwo Boże oraz wypełnianie się w Nim zapowiedzi ST (por. 2,39 n. 52)³⁰.

Bardzo rozbudowana jest część dodatkowa, niesymetryczna, związana z wydarzeniami po narodzeniu Jezusa, gdzie już nie znajdujemy scen paralelnych z Janem Chrzcicielem (por. 2,22-51). Można w niej wyróżnić następujące elementy strukturalne: ofiarowanie (przedstawienie) Jezusa w świątyni (por. 2,22-24) połączone ze spotkaniem z Symeonem (jego prorocтво i pieśń – por. 2,25-35) oraz z Anną (jej prorocтво – por. 2,36-38). Dołączona jest też scena z dwunastoletnim Jezusem – pielgrzymem w świątyni jerozolimskiej (por. 2,41-50).

Podwójnie powtórzoną sentencję o powrocie Jezusa z rodzicami ze świątyni jerozolimskiej do Nazaretu znajdujemy w Łk 2,39 oraz 2,51. Element ten wraz ze scenami o prezentowanym (ofiarowanym) oraz dwunastoletnim Jezusie – pielgrzymie w jerozolimskiej świątyni (por. 2,22-24 i 2,41-50) tworzy część klamry literackiej spinającej początek i koniec narracji Ewangelii dzieciństwa. Pierwszym bowiem elementem konstrukcji literackiej tego fragmentu Ewangelii według św. Łukasza jest scena składania ofiary kadzielnej przez Zachariasza w świątyni (por. 1,5-23). Kult zaś sprawowany w świątyni (ofiary, pielgrzymki) należy do założeń teologiczno-redakcyjnych jako myśl przewodnia w Ewangelii Łukasza. Jezus bowiem jako Zbawiciel cały czas w swoim ziemskim życiu, od początku, zmierzał do miejsca naszego zbawienia, które się uobecnia w kulcie chrześcijańskim.

Zbawienie przyniesione przez Jezusa, jak podkreśla Łukasz, zrealizowane zostało w Jerozolimie. Na niej też ewangelista ześrodkował całe swoje dzieło. Dlatego Jerozolima, a szczegółowo świątynia jako miejsce kultu spina jak klamra literacka całą Ewangelię. Jerozolima znajduje się w strukturze całej Ewangelii Łukasza na początku i na końcu (por. 1,5-23 oraz 24,52-53)³¹.

Struktura perykop o narodzeniu w Betlejem i prezentacji (ofiarowaniu) w świątyni Jezusa jako Pierworodnego

Narodzenie w Betlejem

Opisy narodzenia Jana Chrzciciela i Jezusa stanowią punkt centralny całej Ewangelii dzieciństwa według Łukasza. Kończą one część pierwszą opowiadania ułożonego symetrycznie i rozpoczynają część drugą, dotyczącą już tylko Jezusa. Przedstawia się w niej okoliczności towarzyszące narodzeniu Jezusa. Sam opis narodzenia Jezusa w Betlejem jako Pierworodnego Syna Maryi znajdujemy w 2,1-7, a to, co stało się po narodzeniu, w 2,8-22. Wydarzenia te obejmują zwiastowanie anielskie pasterzom betlejemskim i pieśń aniołów oraz wizytę pasterzy w miejscu

³⁰ Zob. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 87 n.

³¹ Por. J. Kozyra, *Geneza Ewangelii*, Katowice 2005, s. 136.

narodzenia Jezusa (por. 2,1-20). Wspomina się też obrzezanie i nadanie imienia Jezusowi (por. 2,21)³².

Narracja o narodzeniu Jezusa w Betlejem jako Pierworodnego Syna Maryi, jaką znajdujemy w 2,1-7, dzieli się na dwie nierówne części. Pierwszą stanowi rama historyczno-chronologiczna (spis ludności – por. 2,1-3), drugą zaś – właściwy opis narodzenia (por. 2,4-7). Autor mówi najpierw o skutkach spisu ludności dla Józefa i jego brzemiennnej małżonki – Maryi. Ze względu bowiem na spis ludności musieli się udać do Betlejem (por. 2,4-5). Samo narodzenie Jezusa w Betlejem jako Pierworodnego Syna Maryi i szczegółowe okoliczności z tym związane (brak miejsca w zajeździe, pieluszki i żłób) opisuje Łukasz w 2,6-7³³.

Narodzenie Jezusa ewangelista przedstawia w kontekście geograficzno-historycznym i socjologicznym. Najpierw pisze o spisie ludności obejmującym cały świat (*oikoumenē*), a w rzeczywistości Imperium Rzymskie. Spis ten zarządził cesarz August, a przeprowadził Kwiryniusz. Następnie Łukasz zawęży terytorium do Galilei i do Nazaretu, gdzie mieszkali Józef i Maryja, oraz do Judei, gdzie wypełniany był dekret cesarski. Wreszcie skupia się na Betlejem, rodzinnym mieście Józefa. O miejscu narodzenia Jezusa dowiadujemy się dzięki szczegółom o braku miejsca w zajeździe, o pieluszkach i żłobie, do którego Maryja złożyła swego Pierworodnego Syna³⁴.

Prezentacja (ofiarowanie) w świątyni

Kolejną perykopą ukazującą wydarzenia po narodzeniu Jezusa, w której został On nazwany również Pierworodnym, jest scena prezentacji (ofiarowania) Jezusa w świątyni w Jerozolimie (por. 2,22-24), połączona z relacją spotkania z Anną i Symeonem śpiewającym pieśń (por. 2,25-38). Prorockie słowa Symeona i Anny dotyczą misji, jaką ma pełnić Jezus ofiarowany jako Pierworodny. Zapowiada tę misję również pieśń Symeona (por. 2,29-32.34-35.38)³⁵.

Przedstawienie Jezusa Panu w świątyni i złożenie ofiary (por. 2,22-24) ściśle powiązane w tym fragmencie z przepisami prawnymi ST, co uzasadnia dokładność słownictwa ofiarniczego przy tej okazji. Wymienia się więc parę synogarlic i dwa młode gołębie (pisklęta gołębi). Szczegóły te wskazują na wykorzystanie przez Ewangelistę tradycji judeochrześcijańskich charakterystycznych w Kościele pierwotnym. Założenia redakcyjne zaś widoczne są w podkreśleniu świątyni jerozolimskiej oraz poddaniu się całkowicie Jezusa, Maryi i Józefa Prawu Bożemu³⁶.

Scena prezentacji Jezusa w świątyni dotyczy dwóch wydarzeń. Najpierw chodzi o rytualne oczyszczenie matki po urodzeniu pierworodnego syna. Głównym

³² Zob. J. Łach, *Dziecię się nam narodziło...*, s. 85 n.

³³ Por. H. Langkammer, *Ewangelia według...*, s. 80.

³⁴ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 160.

³⁵ Zob. J. Łach, *Dziecię się nam narodziło...*, s. 86.

³⁶ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 178 n.

jednak powodem przybycia do świątyni było ofiarowanie pierworodnego potomka Bogu (por. Wj 13,2.12 n.). Jak czytamy w Kpł 12,2-8, matka po urodzeniu syna była przez siedem dni nieczysta rytualnie, a przez miesiąc nie mogła brać udziału w kulcie religijnym ze względu na nieczystość kultyczną. Po upływie czasu nieczystości matka powinna przedstawić się kapłanowi i złożyć ofiarę zadośćczynną (przebiegalną). Bogaci ofiarowali rocznego baranka i gołębia albo synogarlicę, a biedni parę gołąbków lub synogarlic (por. Kpł 12,8). Rodzice Jezusa złożyli dar ubogich (por. Łk 2,24.). Oczyszczenie matki nie musiało dokonywać się w świątyni. Ewangelista Łukasz jednak wyraźnie na nią wskazuje³⁷.

Łukasz w 2,22 pisze w liczbie mnogiej: „gdy minęły dni ich oczyszczenia”, obejmując w ten sposób Maryję i Jezusa, Matkę i Syna. Nie chodzi więc jedynie o rytualne oczyszczenie matki po urodzeniu syna, ale o oczyszczenie, które wyprowadza ze stanu nieczystości do stanu świętości. Dlatego Jezus również jest poddany oczyszczeniu, bo kontakt ze światem czyni Go nieczystym, a więc oddalonym od Boga, a On ma być poświęcony Bogu, co dokonało się przez obrzęd przedstawienia dziecka Panu³⁸.

Ewangelista dwukrotnie w tej perykopie mówi o wypełnianiu Prawa. Raz nazywa je Prawem Mojżeszowym (por. Łk 2,22), w kontekście upływu dni oczyszczenia (por. Kpł 12,2-8). Kiedy zaś pisze o przedstawieniu i złożeniu w darze Jezusa Bogu, nazywa je Prawem Pana (por. Łk 2,23). Chce w ten sposób dostosować się do wypełniania wymogu, aby pierworodnego syna poświęcić i przedstawić Panu zgodnie z Prawem Pańskim (por. Łk 2,22-23). Tego Syna, którego Maryja otrzymała od Boga, Jemu składa w darze, Jemu oddaje, bo On do Niego należy. Nie ma tu więc mowy o wykupieniu Pierworodnego Syna w miesiąc po urodzinach, lecz o ofiarowaniu Go Bogu (por. Wj 13,13-16)³⁹.

Podkreślenie miejsca tego wydarzenia w świątyni jerozolimskiej nawiązuje do czynu Anny, matki Samuela, którego oddała ona na służbę świątyni (przybytku w Szilo – por. 1 Sm 1,11.22-28). Łukasz, opisując scenę związaną z wypełnieniem przepisów Prawa Bożego o wykupieniu pierworodnego syna, nie akcentuje samego faktu wykupu, lecz podkreśla przedstawienie i ofiarowanie Jezusa Bogu w świątyni. To Boże Dziecię nie zostaje wykupione, ale oddane Bogu na własność. Słowo *parastēnai* znaczy bowiem: przedstawić, ofiarować. Jezus został więc ofiarowany, tak jak składano inne ofiary w świątyni. Podkreślany przez Łukasza fakt ofiarowania Jezusa w świątyni ma na celu ukazać, że Jezus od dzieciństwa należy do Boga i Jego zadaniem jest „stać przy Panu”, czyli służyć Bogu i Jego ludowi, co wyraża charakter kultyczny i kapłański tego aktu⁴⁰.

³⁷ Por. H. Langkammer, *Ewangelia według...*, s. 92 n.

³⁸ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 180.

³⁹ Por. H. Langkammer, *Ewangelia według...*, s. 93.

⁴⁰ Zob. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 181; J. Ratzinger – Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu...*, s. 111 n.

ROLA TYTUŁU CHRYSOLOGICZNEGO *PRŌTOTOKOS* (PIERWORODNY) W EWANGELII DZIECIŃSTWA WEDŁUG ŁUKASZA

Łukasz posłużył się tytułem chrystologicznym *Prōtotokos* (Pierworodny) w Ewangelii dzieciństwa wprost w 2,7 w scenie narodzenia Jezusa. Zaś w 2,23 przy ofiarowaniu Jezusa w świątyni wyraźnie nawiązuje do tego tytułu, chociaż go nie wymienia. Z przytoczonego jednak w sposób zmodyfikowany tekstu ST („każde otwierające łono matczyne [dziecko] płci męskiej będzie nazwane świętym dla Pana” – Wj 13,2.12.15) wynika jednoznacznie, że chodzi o pierworodnego syna. Domyślnie więc w tym tekście także nazwano Jezusa Pierworodnym, który zgodnie z Prawem Pańskim jest ofiarowany Bogu w świątyni (por. Łk 2,22-24).

Określenie *prōtotokos* składa się z przymiotnika *prōtos* – „pierwszy z wielu” i aorystu od słowa *tekein*, *tiktō* – „wydać na świat, urodzić”. *Prōtotokos* w stronie biernej oznacza kogoś pierwszego urodzonego, pierworodnego. *Prōtotokos* jako tytuł odniesiony do Chrystusa podkreśla Jego wyjątkową godność⁴¹.

Już w tekstach ST (por. Wj 4,22; Ps 89,27 n.; Prz 8,22 n.) termin ten stosuje się też jako tytuł honorowy dla wybranych, podkreślając wyjątkową pozycję prawną osoby tak nazwanej. Prawo wynikające z pierworództwa było specjalnym przywilejem i związane było głównie ze sprawowaniem władzy (por. 1 Sm 8,2; 16,6)⁴².

W narracji o narodzeniu Jezusa w Betlejem Łukasz podkreśla, że Maryja urodziła swego Pierworodnego (*Prōtotokos*) Syna. Termin ten mógłby sugerować, że Maryja po urodzeniu Jezusa mogła mieć jeszcze inne dzieci. Okazuje się jednak, że w starożytnych tekstach określenie *prōtotokos* stosuje się też jako synonim do syna jednorodzonego – *monogenēs* (por. 4 Ezdr 6,58; Ps Sal 13,8; 18,4). Również na nagrobkach matek, które po urodzeniu jedyne go syna umarły, nie mając innych dzieci, widnieje napis: zmarła po urodzeniu Pierworodnego (*Prōtotokos*)⁴³. Łukasz zaś jednoznacznie stwierdza, że Maryja rodząc Jezusa jako Pierworodnego syna, wcześniej nie miała innych dzieci⁴⁴.

Jednak Łukasz pisząc w 2,7, że Maryja urodziła swojego Syna Pierworodnego, nie tyle chce podkreślić fakt, iż Jezus jest jedynym Synem Maryi, ale że ma On prawa i przywileje zarezerwowane dla pierworodnego syna. Jezus, będąc Pierwo-

⁴¹ Zob. J. Kozyra, *Jezus Chrystus jako APXH. Protologia chrystologiczna pierwotnej tradycji apostoelskiej NT w interpretacji rdzenia arch*, Katowice 2001, s. 63; K.H. Bartels, *Primo, primogenito*, w: *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento*, a cura di L. Coenen, E. Beyreuther H. Bietenhard, (tyt. oryg. *Begriffslexikon zum Neuen Testament*), red. ed. ital. A. Tessarolo, Bologna 1976, s. 1429–1434; W. Michaelis, *Prōtos, prōtotokos*, w: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Hrsg. G. Kittel, G. Friedrich, Bd. 6, Stuttgart 1965, s. 866–883; H. Langkammer, *Prōtotokos*, w: *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Hrsg. H. Balz, G. Schneider, Bd. 3, Stuttgart 1982, kol. 458–462.

⁴² Por. J. Kozyra, *Jezus Chrystus jako APXH...*, s. 267; S. Łach, *Pierworodni w ST*, w: *Księga Liczb. Wstęp, przekład, komentarz*, Lublin 1970, s. 304.

⁴³ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 163 n.

⁴⁴ Por. J. Łach, *Dziecię się nam narodziło...*, s. 160.

rodnym (*Prōtotokos*) jest poświęcony Bogu i należy do Boga, zgodnie ze słowami Wj 13,2; Lb 3,13. Łukasz, nazywając w 2,7 Jezusa Pierworodnym, nawiązuje do sceny ofiarowania Go w świątyni zgodnie z Prawem Pańskim (por. 2,22-24)⁴⁵.

Wśród przepisów ST znajdujemy szczególne pouczenia o pierworodnych. W Księdze Wyjścia 13,1 n. czytamy: *Pan tak powiedział do Mojżesza: Poświęćcie mi wszystko pierworodne. U synów Izraela do Mnie należeć będą pierwociny łona matczynego, zarówno człowiek, jak i zwierzę. Zaś w Wj 13,13 Bóg nakazuje: Pierworodnych synów twych wykupisz.* W ten sposób Łukasz w 2,7 pisząc, że Maryja porodziła Pierworodnego Syna, zapowiada, że zgodnie z Prawem Pańskim będzie zobowiązana ofiarować Jezusa jako Pierworodnego Panu i stawić Go przed Nim w świątyni (por. Łk 2,22-24). Nazywając Jezusa Pierworodnym, Łukasz podkreśla szczególną przynależność Jezusa do Boga⁴⁶.

Łukasz w 2,7 pisze o Maryi, że porodziła swego Pierworodnego Syna. To Dziecię jest prawdziwie jej dzieckiem, jej Synem. Spełniła się zapowiedź anioła (por. 1,31). Syn ten jednak, jako pierworodny, zgodnie z Prawem Mojżeszowym należy równocześnie do Pana i należy Go ofiarować Bogu (por. Wj 13,12; 34,19; Łk 2,23). Jezus jest własnością Pana nie tylko jako Pierworodny wybranego ludu Bożego, ale również jako Syn Najwyższego (por. 1,31) i Syn Boży (por. 1,35). Dlatego Maryja znosi Jezusa do świątyni, aby Go przedstawić i ofiarować Panu (por. 2,22). Ofiarowanie Jezusa w świątyni zawiera w sobie zapowiedź ofiary krzyżowej, w której również będzie uczestniczyć Jego Matka (proroctwo Symeona o „mieczu przenikającym serce” – por. 2,35). „Ból serca Maryi” zaznacza Łukasz już przy pierwszej pielgrzymce Jezusa do Jerozolimy (por. 2,48), która była zapowiedzią pielgrzymki ostatniej⁴⁷.

Jezus jako Pierworodny Syn Maryi zgodnie z Wj 13,2.12-15; 34,19-20 i Lb 18,15 jest poświęcony Panu. W kulturze hebrajskiej pierworodni synowie mieli szczególne znaczenie, ponieważ na nich spoczywał obowiązek przedłużenia rodu przez zrodzenie następnego pokolenia⁴⁸.

Aspekt przyszłościowy zawarty w tytule chrystologicznym Pierworodny (*Prōtotokos*) widać wyraźnie w innych tekstach pierwotnej tradycji apostoelskiej NT, gdzie nazywa się Jezusa Chrystusa w ten sposób. W Rz 8,29 Chrystus jest ukazany jako „Pierworodny między wielu braćmi”. W Kol 1,15 jest „Pierworodnym wobec każdego stworzenia”, a w Kol 1,18 – „Pierworodnym spośród umarłych”. Należy do tego dodać jeszcze tekst Hbr 1,6 oraz Ap 1,5, gdzie również nazywa się Chrystusa tytułem Pierworodny (*Prōtotokos*). Narodziny i ofiarowanie Boga

⁴⁵ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 164, S. Jankowski, „Porodziła swego Pierworodnego Syna” (Łk 2,7), „Seminare” 18 (2002), s. 121–138.

⁴⁶ Por. J. Ratzinger – Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu...*, s. 97 n.; F. Gryglewicz, *Ewangelia...*, s. 104.

⁴⁷ Por. J. Kudasiewicz, *Matka Odkupiciela*, Kielce 1996, s. 102.

⁴⁸ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, s. 180.

Jezusa jako Pierworodnego zapowiadały już pełną tajemnicę paschalną, przez którą dostępujemy zbawienia⁴⁹.

W Rz 8,29 nazywa się Chrystusa Pierworodnym, zwracając uwagę na przemianę eschatologiczną. Ci bowiem, którzy zostali poznani, zostali również wybrani i upodobnieni do Chrystusa przez zmartwychwstanie. On zaś, jako Pierworodny, będąc do nich podobny, będzie zarazem ich przewyższał godnością i preeminencją oraz pierwszeństwem, ponieważ jest i pozostanie zawsze ich Panem, stojąc zawsze ponad nimi.

Jezusa Chrystusa nazywa się Pierworodnym w hymnie chrystologicznym w Kol 1,15 aby ukazać Jego wyjątkową rolę jako Pośrednika w stworzeniu. W 1,16 wyjaśnia się bowiem, że w *Nim (w Chrystusie) wszystko zostało stworzone [...]. Wszystko przez Niego i dla Niego zostało stworzone*; w 1,17 dodaje się jeszcze, że *On jest przed wszystkim i wszystko w Nim ma istnienie*. Podkreśla się tu więc nadzwyczajną zwierzchność i niezwykłą pozycję odwiecznego Syna Bożego jako pośrednika stworzenia wszystkich stworzeń.

W Kol 1,18 podobnie jak w Ap 1,5 tytuł chrystologiczny „Pierworodny” wiąże się ze zmartwychwstaniem. Jezus jest pierwszym wskrzeszonym przez Boga z martwych, aby był pierwszym we wszystkim. Chodzi tutaj nie tylko o pierwszeństwo czasowe, a więc, że Chrystus jest pierwszym z kolei, lecz raczej o priorytet godnościowy wynikający z faktu Jego zmartwychwstania. Jezus jako Syn Boży zmartwychwstały posiada więc wyjątkową pozycję i dlatego nazywa się Go także Pierworodnym z umarłych. Zmartwychwstanie Chrystusa jest bowiem podstawą zmartwychwstania wszystkich zmarłych (por. 1 Kor 15,20.23; Dz 3,15; 5,31; 26,23).

W Hbr 1,6 stosuje się do Jezusa tytuł Pierworodny w sensie eschatologicznym, aby ukazać znaczenie Jego godności synowskiej (Syna Bożego) i chwalebności, która przynależy Mu jako zmartwychwstałemu i uczestniczącemu w chwale nieba. Wywyższenie Jezusa przedstawiono tu jako osiągnięcie celu, czyli pełni doskonałości i chwały, do której mają dojść również inni, zbawieni przez Niego. Owa godność Chrystusa jako Pierworodnego złączona jest już z Preegzystującym i we Wcielonym Synu Bożym i rozciąga się aż po Jego wywyższenie jako zmartwychwstałego przy paruzji. Od chwili, kiedy Chrystus chwalebny i wywyższony poprzedza zbawionych przez Niego na drodze ku doskonałości, jest On już Pierworodnym, który prowadzi odkupioną ludzkość⁵⁰.

Tytuł *Prōtotokos* bardziej od innych określeń Chrystusa wyraża jedność woli i działania zbawczego Boga. Dlatego nazywa się Jezusa *Pierworodnym całego stworzenia*, oraz *Pierworodnym spośród wskrzeszonych z martwych* (Kol 1,15.18) i *Pierworodnym między wielu braćmi* (Rz 8,29). Stworzyciel i Odkupiciel jest zawsze ten sam: Wszechmocny Bóg w Jezusie Chrystusie. Ponieważ w Jezusie Bóg skutecznie ukazał jako możliwe to, co po ludzku jest niemożliwe. Objawił też

⁴⁹ Por. J. Kudasiewicz, *Matka...*, s. 102 n.

⁵⁰ Por. J. Kozyra, *Jezus Chrystus jako APXH...*, s. 268.

całą pełnię, początek i koniec swojej mocy i chwały w Jezusie Chrystusie, który jest Pierworodnym⁵¹.

ZAKOŃCZENIE

Temat: „Jezus Chrystus – Pierworodny w historii dzieciństwa według Łukasza”, jak zaznaczono we Wstępie, nawiązuje do zagadnień związanych z problematyką historyczną i pastoralną, jakie podejmuje Jubilat. W Ewangelii historia jest na służbie teologii. Stąd też często zamiast o historii dzieciństwa Jezusa mówi się o Ewangelii dzieciństwa ujętej według teologicznych założeń redakcyjnych. W historii dzieciństwa Jezusa w Ewangelii według Łukasza 1–2 ważną rolę odgrywa tytuł *Prōtotokos* – Pierworodny. Zwraca on bowiem uwagę, kim był Jezus już od dzieciństwa, jakie było Jego miejsce w historii zbawienia, jaki był jego stosunek do Boga i względem ludzi. Łukasz ukazał Jezusa jako Pierworodnego w dwóch perykopach obejmujących Ewangelię dzieciństwa, mianowicie: narodzenie w Betlejem (2,1-7) i ofiarowanie (prezentacja) w świątyni w Jerozolimie (2,22-24). W opracowaniu tematu najpierw ukazano jak w Ewangelii dzieciństwa według Łukasza wydarzenia historyczne zostały podporządkowane teologii. Faktografię historyczną w Ewangelii dzieciństwa tworzą: spis ludności, miejsce urodzenia Jezusa i Jego tożsamość żydowska obejmująca obrzezanie z nadaniem imienia, ofiarowanie (prezentację) w świątyni oraz pielgrzymkę do Jerozolimy. Następnie ukazano miejsce narracji o narodzeniu w Betlejem i przedstawieniu w świątyni (ofiarowaniu) Jezusa jako Pierworodnego w kontekście struktury Ewangelii dzieciństwa według Łukasza 1–2. Dlatego przedstawiono strukturę literacką Ewangelii dzieciństwa według Łukasza 1–2, aby następnie zaprezentować strukturę perykop o narodzeniu w Betlejem i prezentacji (ofiarowaniu) w świątyni Jezusa jako Pierworodnego. Wreszcie omówiono rolę tytułu chrystologicznego *Prōtotokos* (Pierworodny) w Ewangelii dzieciństwa według Łukasza. Tytuł ten ukazano też w perspektywie tradycji apostoelskiej NT (por. Rz 8,29; Kol 1,15.18; Hbr 1,6 i Ap 1,5), gdzie tytuł *Prōtotokos* bardziej od innych określeń Chrystusa wyraża jedność woli i działania zbawczego Boga.

Obraz Jezusa jako Pierworodnego w Ewangelii dzieciństwa według Łukasza 1–2 ukazany jest na tle historii świata (spis ludności), w której wielkie postacie (cesarz, legat, król) są zaledwie bladym tłem dla podporządkowanego Bożej woli i pełniącego Boże Prawo Zbawiciela świata. Pierworodny wszelkiego stworzenia stał się jednym z nas. Uniżył się, rodząc się w betlejemskiej stajni, położony w żłobie. We wszystkim wypełnił Bożą wolę objawioną w Bożych nakazach. Dlatego został oddany Bogu, Jemu poświęcony. Wyjaśnił to także podczas swojej pierwszej pielgrzymki do świątyni jerozolimskiej, mówiąc, że musi być zaangażowany w sprawy Boga Ojca. Jezus jako Pierworodny w sposób szczególny przynależy do Boga.

⁵¹ Por. tamże, s. 269.

Ale jak podaje tradycja apostołska, Jezus jest też *Pierworodnym między wielu braćmi* (Rz 8,29), czyli wobec wszystkich ludzi, a nawet wobec całego stworzenia (por. Kol 1,15). Jako zmartwychwstały jest na nowy sposób Pierworodnym i początkiem (*Arche*) wszystkich ludzi (por. Kol 1,18). Przez zmartwychwstanie Jezus Chrystus jest pierwszym nie tylko ze względu na swą godność, lecz przez zapoczątkowanie nowej ludzkości, nowego stworzenia. Pojęcie bycia Pierworodnym nabiera wymiaru kosmicznego (por. Kol 1,15-20). Jezus Chrystus Pierworodny jest początkiem i celem nowego stworzenia zapoczątkowanego przez zmartwychwstanie. Łukasz w Ewangelii dzieciństwa podkreśla, że już w tajemnicy wcielenia, przez narodzenie i ofiarowanie w świątyni Jezus Pierworodny wszelkiego stworzenia prawdziwie, historycznie wszedł między nas⁵².

JESUS CHRIST THE FIRST BORN IN THE HISTORY OF CHILDHOOD ACC. TO THE GOSPEL OF ST. LUKE

Summary

The main theme: Jesus Christ The Primogenital as it appears in the gospel of St. Luke touches the historical and theological problem. As it stands in the Gospels, history is a servant of theology. Very often talking about the history of Jesus' childhood it is treated as the Gospel of childhood. In the childhood story of St. Luke's Gospel 1–2 an important role plays the title *Prototokos-Primogenital*. It brings to our attention, who Jesus was at his childhood, shows His place in the history of salvation, shows His relation to God and people. St. Luke presents it in two childhood stories: in chapter 2.1-7 about the birth of Jesus in Bethlehem, and in chapter 2.22-24 at the presentation in Jerusalem. In the presentation of this theme firstly was stressed the theological point in the Gospel of St. Luke. The historical facts in the childhood stories are: the census, the place of birth of Jesus, His Jewish identity- the circumcision, the giving of the name, the offering at the temple and the pilgrimage to Jerusalem. Further on the narrative goes to the birth in Bethlehem, the presentation at the Temple as a First-Born in the context of verses Luke 1–2. Then follows the christological title *Prototokos*. This title has been presented as well in the tradition of the Apostolic teaching in the New Testament (Rom. 8.29; Col. 1.15, 18; Rev. 1.5 and Heb. 1.6) where this title more than others characterises Jesus Christ as possessing the unity of intentional salvific God's Will and He possesses it from the beginning of His incarnation, throughout His birth, His offering in the Temple, He is indeed the Primogenital of all creation, permanently subordinate to His Father's Will. In reality and historically He entered our human world.

Słowa kluczowe: Ewangelia Łukasza, historia dzieciństwa, Jezus Chrystus, narodzenie w Betlejem, ofiarowanie w świątyni, Pierworodny

Keywords: Gospel acc. to St. Luke, history of childhood, Jesus Christ, offering at the Temple, Primogenital, the birth in Bethlehem

⁵² Zob. J. Ratzinger – Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu...*, s. 98 n.